

УДК 4m(075)

ББК 81.2 (-2)

НАЗАРЕ БА МАСОИЛИ БА РРАСИИ
КАЛИМАҲОИ РУСИЮ
БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР
ЗАБОНШИНОСИИ ТОҶИК

Юнусова Гулчехра Саидовна,
унвонҷӯи кафедраи умумидонишигоҳи
забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии
Хуҷанд ба номи акад. Б.Гафуров
(Тоҷикистон, Хуҷанд)

К ПРОБЛЕМЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
РУССКО-ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫХ
СЛОВ В ТАДЖИКСКОМ
ЯЗЫКОЗНАНИИ

Юнусова Гулчехра Саидовна,
соискатель межфакультетской кафедры
таджикского языка Худжандского
государственного университета им. акад.
Б.Гафурова (Таджикистан, Худжанд)

TO THE ISSUE OF THE
RESEARCHES CONCERNED WITH
RUSSIAN-INTERNATIONAL
WORDS IN TAJIK LINGUISTICS

Yunusova Gulchekhra Saidovna,
claimant for scientific degree of the inter-
faculties department of the Tajik language
under the Tajik State University named after
acad. B. Gafurov (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: yunusova.gulchekhra@gmail.com

Ключевые слова: русско-интернациональные слова, заимствованные слова, источники развития, таджикский литературный язык, фонетические и грамматические изменения, исследователи заимствованных слов

В статье ставится цель проанализировать разные аспекты изучения русско-интернациональных слов в таджикском языкознании. Анализ работ об этой группе слов дает автору основания прийти к следующим выводам: а) исследователи в основном ставили перед собой цель анализировать заимствованные русско-интернациональные слова с точки зрения их лексико-семантических особенностей; б) исследованы внешние факторы заимствования русско-интернациональных слов; в) подвергнут анализу количественный аспект заимствованных слов; г) авторы не ставили перед собой цель исследовать процесс акклиматизации русско-интернациональных слов в таджикском языке, хотя это является одним из основных критериев заимствованных слов.

Key words: Russian-international words, borrowed words, sources of the development of Tajik literary language, phonetical and grammatical changes, researchers of borrowed words

In her article the author analyzes different aspects related to the study of Russian-international words in Tajik linguistics. The analysis of the relevant articles enables to come to the following conclusions: a) researches set the goal to analyze the words in question from the point of view of their lexico-semantic peculiarities; b) outward factors connected with borrowed words are explored; c) borrowed words are researched under the angle of their quantity; d) the

---

authors didn't pursue an aim of researching the process of acclimatization of borrowed words in the Tajik language in spite of its being one of the main criteria of the formers.

Дар тадқиқоти гузоришҳои олимони луғатшиносии тоҷик, ки солҳои 50-80-уми садаи XX таҳия гардидаанд ва ба масоили мубрами таъсири забони русӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ бахшида шудаанд, раванди иқтибосоти русию байналмилалӣ аз диди сиёсати забонии давр сураат гирифтааст. Барои ба ин муаммо ба таври воқеӣ баҳо додан зарур мешуморем, ки чанде аз ин осорро мавриди баррасӣ қарор диҳем.

Омӯзиш ва баррасии таъсири забони русӣ ба забони тоҷикӣ, асосан аз солҳои 50-уми асри сипарӣ оғоз ёфта, ба номи як идда муҳаққиқони тоҷик Н.Маъсумӣ, Б.Ниёзмӯҳаммадов, Н.Шаропов, Ш.Рустамов, Р.Ғаффоров ва дигарон робитаи қавӣ дорад. Қайд бояд кард, ки ин мавзӯ дар ин солҳо аз ҷумлаи мавзӯҳои афзалиятдошта махсуб меёфт. Бартарияти ин мавзӯ дар амалкарди забони тоҷикӣ аз он иборат буд, ки забони русӣ, пеш аз ҳама, ба сифати сарчашмаи инкишоф ва тақомули таркиби луғавии забонҳои халқияту миллатҳои ИҶШС пазируфта шуда, ба сифати забони дуҷумлаи модарӣ эътироф гардида буд. Зикр намудан бамаврид аст, ки дар аксари соҳаҳо вай бар ивази амалкарди забони модарӣ мавриди истифода қарор дошта, забони аслии модариро билкул танг намуда буд. Тадқиқи ин мавзӯ барои баъзеҳо чун нишонаи садоқати эшон дар назди сиёсати забонии давр буда, ба онҳо имкон меод, ки сазовори дастрасии эътибори вижа гарданд.

Дар робита ба омӯзиши калимаҳои иқтибосӣ, хосатан калимаҳои русию интернационалӣ, ҳаминро қайд бояд намуд, ки бори нахуст дар забоншиносии тоҷик ин ибтикор ба номи Н.Маъсумӣ пайванд мегирад ва мавсуф атрофи ин мавзӯ солҳои 1953-1954 дар тадқиқоти доманадори худ «Забони повести «Марги судхӯр»-и С.Айнӣ» ба таври бояду шояд афкори хешро баён менамояд (7). Баъдтар, соли 1959 ин тадқиқот бо номи «Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷикӣ» нашр мегардад (8). Носирҷон Маъсумӣ дар тадқиқоти хеш калимаҳои русӣ (муаллиф ҳамин истилохро истифода мебарад)-ро, ки бо шумури муаллиф «миқдоран қариб 100 калима буда»-анд, аз мавқеъ ва мақоми услубии онҳо дар забони «Марги судхӯр» ба риштаи таҳлил кашида, онҳоро ба ду гурӯҳ табақабандӣ мекунад:

а) «калима ва ибораҳои...», ки онҳо дар шароити ҳамонвақта вобаста ба навиғариҳои дар баъзе соҳаҳои зиндагӣ – маишӣ, техникаӣ, савдо, молиявӣ, сиёсӣ пайдошуда ба забони тоҷикӣ дохил шуда, дар гуфтугӯ ва забони адабӣ каму беш ба қор бурда мешуданд... Масалан: конфет, стакан, стол, стул, портфел, карта, семент, фойтон, резина, банк, касса, миллион, фабрика, завод...» (9, с.163). Бо бардошти муҳаққиқ ин гурӯҳи калимаҳо дар ҳамон давра муодили муносиби тоҷикии хешро надоштаанд ва «ҳамчун шаклҳои ягонаи луғавӣ ва ибораҳои тарҷуманашаванда қор фармуда мешуданд, ки нависанда (С.Айнӣ – Г.Ю.) онҳоро айнан акс қунондааст» (9, с.163);

б) гурӯҳи муайяни дигари калимаҳои русӣ дар ҳамон давра муодилҳои тоҷикии хешро доштанд, вале тадричан калимаҳои русӣ «...нисбат ба муродифҳои тоҷикии худ серистеъмолтар шудан гирифтанд, ки ин чараён ба принсипи айнан ифодакунии маънию моҳияти предмет ва ҳодисаҳо вобастагӣ дорад ва С.Айнӣ инро ҳамчун як аломати пешравандаи забон ба назар гирифтааст». Масалан: «лампа» (чароғ), «тифа»

(арақӣ, домана), «вексел» (санад ва хуччати қарзӣ), «аптека» (дорухона), «пассаж» (чорсӯ, тим), «биржа» (тичоратхона, савдохона, ширкати нақлиёт), «пароход» (кишгӣ), «газета» (рӯзнома) ва ғайра (9, с.164).

Ба ақидаи муҳаққиқ, «С.Айнӣ аз ду имконияти мавҷуда якеро интихоб карда гирифтааст, ки вай барои ифодаи мақсад, тобишҳои маъно, конкретонидани ифода ва ба вучуд овардани тарзи баёни сода нисбат ба дигаре қобилтар, мувофиқтар ва умумиистеъмолӣ мебошад. Ин калимаҳои русист» (9, с.164). Аз ин баррасии забоншинос Н.Маъсумӣ ба хулосае бармеояд, ки нависандаи маъруфи мо дар интихоби вожаҳои гурӯҳи дуом бартариятро ба калимаҳои русӣ медиҳад, зеро онҳо ҳадафро хубтару мушаххастар ифода мекунанд. Ҳол он ки устод С.Айнӣ метавонист дар мавриди калимаҳои русии дар забонамон шаклҳои муродифии тоҷикидошта интихобро ба ғоидаи муродифҳои тоҷикӣ ҳаллу фасл намояд. Чунин калимаҳои сохиби имтиёзбуда, ё аз тарафи адиб дар истифода имтиёздода, пеш аз ҳама, вазифаи услубиро касб намудаанд ва ба характеристикаи «лаҳзаҳои ҷудогона» (14,с.164) иртибот доранд. Умуман, таҳия ва баррасии калимаҳои русӣ дар повести «Марги судхӯр» аз ҷониби муҳаққиқи номӣ дар ҷанбаи услубӣ сурат гирифта, зимни он тобишҳои услубии истифодаи онҳоро муайян сохтааст. Ба ақидаи Н.Маъсумӣ, «С.Айнӣ дар интихоб ва истеъмоли калимаҳои русӣ дар забони повести «Марги судхӯр» танҳо аз нуктаи дуруст ва ба мақсад мувофиқ истифодабарии воситаҳои забон ва шакли тарзҳои ифода аҳамияти махсус додааст» (9, с.174). Дар робита ба истифодаи калимаҳои русӣ ҳамин нуктаро махсус таъкид бояд кард, ки муҳаққиқ ба масъалаи тавъам шудани иқтибосоти русӣ ба қавонини савтию граммари забони тоҷикӣ тавачҷуҳ зоҳир накардааст.

Баъди тадқиқоти услубиносии Н.Маъсумӣ дар пайравӣ ва тақлиди таълимоту усули тадқиқии мавсуф дар забоншиносии тоҷик асарҳои зиёде ба вучуд омадаанд, ки машҳуртарини онҳо тадқиқотҳои Р.Ғаффоров (3, с. 41-45), Б.Қамолитдинов (6, с.26-36), Х.Хусейнов (17, с.33-38) маҳсуб меёбанд. Дар ин тадқиқотҳо баррасии калимаҳои русию интернатсионалӣ дар пайравӣ ба тадқиқоти Н.Маъсумӣ сурат гирифта, хулосаҳои мавсуф маъмулан такрор гардидаанд.

Дар омӯзиши калимаҳои русию интернатсионалӣ як силсила тадқиқотҳои Н.Шарофов баҳшида шудаанд, ки дар заминаи онҳо метавон ӯро муҳаққиқи асосии калимаҳои иқтибосии русию интернатсионалӣ арзёбӣ намуд (19; 18; 20; 21). Ин муҳаққиқ тадқиқоти ҳешро ба масъалаи дар солҳои 60-70-уми асри ХХ хеле муҳим ва аз назари таълимоти ҳамондавраи забоншиносӣ мубрам – калимаҳои русию интернатсионалӣ таҳассус дода, онҳоро дар ҷанбаи луғатшиносӣ мавриди тадқиқ қарор додааст. Сатҳи омӯзиши ин қабил калимаҳои иқтибосӣ дар тадқиқотҳои Н.Шарофов нисбати муҳаққиқони пешин чанд қадам пештар буда, муҳаққиқ таҳлил ва баррасии калимаҳои русию интернатсионалиро ба сатҳи баландтаре бардоштааст. Вай муваффақ гардид, ки калимаҳои русию интернатсионалиро чун як сарчашма ва роҳи самарабахши инкишофи таркиби луғавии забони тоҷикӣ тавсиф ва тасбит намояд. Муаллиф бори нахуст дар мавриди раванди ба забони тоҷикӣ ворид шудани калимаҳои русӣ-интернатсионалӣ ва ба қонунҳои забони тоҷикӣ (фонетикӣ, грамматикӣ) ҳамсону ҳамгун шудани онҳо изҳори ақида намуда бошад ҳам, аз таҳлили мушаххаси ин раванд худдорӣ мекунад ва бо ҳамин ба баррасии яке аз

вижагии зухуроти иқтибосоти калимаҳои русию интернатсионалӣ тавачҷӯх зоҳир намекунад.

Мусаллам аст, ки терминҳо ё истилоҳоти русию интернатсионалӣ дар байни калимаҳои иқтибосӣ ҷои намоёнро ишғол менамоянд ва баррасии ин гурӯҳи вожаҳо аҳамияти хосаро доро мебошад. Н.Шарофов раванди воридшавӣ ва роҳҳои амалишавии ин зухуротро ба таври зер нишон медиҳад. Ба пиндори вай, «терминҳое, ки аз забони русӣ ва ба воситаи он аз дигар забонҳо қабул карда мешаванд, асосан бо ду роҳ (ин ҷо роҳ не, балки ба тағйирот дучор шудан ё нашудан аст – Г.Ю.) мегузаранд:

а) бе ҳеҷ гуна тағйирот қабул мешаванд: параллелограмм, математика, химия, физика, радиотехника, батарея, прокат, завод, трактор ва ғайра;

б) бо баъзе дигаргуниҳо, ки инро қонуни грамматикӣ забони тоҷикӣ талаб мекунад, дохил мешаванд: геометрияи аналитикӣ (аналитическая геометрия), разведкаи геологӣ (геологическая разведка), гази генераторӣ (генераторный газ), физикаи ядрой (ядерная физика) ва ғайра» (19, с. 13).

Аз хулосаи муаллиф чунин бардошт имконпазир аст, ки:

1) гурӯҳи ағлаби вожаҳои русию интернатсионалӣ айнан бидуни ягон тағйири овозию имлоӣ чун шакли асл (бо тарзи талаффуз ва навишти русиашон) ба забони тоҷикӣ (адабӣ дар назар аст) ворид гардида, бо талаффуз ва вижагиҳои забони ғайр дар забони тоҷикӣ (дар забонҳои дигар низ) мавриди истифода қарор мегиранд. Дар ин раванд хусусияту вижагиҳои забони иқтибоскунанда, яъне забони тоҷикӣ, ба инобат гирифта нашудаанд, ки баёнғари ин нобаробарӣ нобаробархуқуқии забонҳо дар раванди иқтибосоти вожаҳо мансуб меёбад;

2) муаллиф танҳо дар заминаи калимасозии забони тоҷикӣ тағйир хӯрдани истилоҳоти аз забони русӣ воридшавандаро махсус таъкид намуда, нишон медиҳад, ки «ин дигаргуниҳо» бо дарназардошт ва тақозои «қонуни грамматикӣ забони тоҷикӣ» арзи вучуд мекунад. Муҳаққиқ дар мавриди дигаргуниҳо тағйироти овозию талаффузии калимаю ибораҳои иқтибосии русию интернатсионалӣ ҳарфе наметавонад. Албатта, муаллиф гоҳ-гоҳе дар асарҳои хеш оид ба ин масъала афкори парокандаи хешро баён намудааст (29, с. 61-98), вале месазид, ки дар атрофи ин масоили муҳим баррасии муназзам ва мурағтаби муаллиф пешкаш мегардид;

3) дар тадқиқоти Н.Шарофов иқтибосоти калимаҳои русӣ-интернатсионалӣ чун натиҷаи воридоти онҳо ба забони тоҷикӣ, ки он замон сиёсати забонӣ тақозои онро дошт ва бояд то ҳадди имкон онҳо дар сурату сирати русиашон вориди забонҳои ғайрирусии шӯравӣ, аз ҷумла забони тоҷикӣ мегардиданд, баррасӣ шудаанд. Ва, хосатан, таъкид бояд кард, ки муаллиф ба тарзи дигар нисбати ин қишри таркиби луғавии забони тоҷикӣ бархӯрд карда наметавонист;

4) инчунин, баъди ба садри салтанати шӯравӣ омадани Н.Хрушев, ки таблиғғари сохтмони ҷамоаи коммунизм махсуб меёфт, дар баҳши сиёсати забонӣ тақозои забони воҳиди мардуми шӯравӣ таблиғ ва ба сатҳи сиёсат кашида шуда буд, ки яке аз талаботи он ҳарчи тезтар таҳия намудани захираи умумии забонҳо дар заминаи калимаҳои русию интернатсионалӣ махсуб меёфт. Аз ин рӯ, тадқиқоти баҳши иқтибосоти калимаҳои русию интернатсионалӣ дар забонҳои мардуми шӯравӣ, аз

чумла забони тоҷикӣ, ба ҳамин самт равона мегардиданд, ки Н. Шарофов низ аз ин раванд худро канора гирифта наметавонист;

5) баъди пошхӯрии давлати шӯравӣ сиёсати забонии он майдони ҳукуматро тарк кард ва имрӯз ҳар давлат сиёсати забонии худро дар заминаи анъана, суннатҳо ва манофеи миллии хеш раҳандозӣ мекунад ва тоҷикон низ дар мавриди пазириши иқтибосот ва тавъам намудани онҳо бо қонуниятҳои забони хеш муносибат мекунанд. Зарур аст, ки роҳи равиши ҳалли чунин масоили печида бо манфиату талаботи забони тоҷикӣ ҳаллу фасл гардад.

Гурӯҳи дигари муҳаққиқон вожаҳои иқтибосии русию интернационалиро дар аснои тадқиқи забонии осори насрию назмӣ, ки ғолибан баъди Инкилоби Октябр интишор ёфтаанд, мавриди баррасӣ ва таҳлили муқаддимотӣ қарор дода, афкори хешро дар робита ба мақоми ин вожаҳо дар система (созмон)-и ин асарҳо баён намудаанд, ки маъмулан дар пайравӣ ба афкори забоншиносон Н.Маъсумӣ, Р.Ғаффоров, Б.Қамолитдинов ва Н.Шарофов баррасии хешро анҷом додаанд. Аз чумла, тадқиқоти Р.Набиева, Х.Ҳусейнов, А.Зоҳидов ва дигарон (10; 17; 5) ба ин мисол шуда метавонад, ки дар онҳо мавқеи калимаҳои русию интернационалӣ ба таври иҷмолӣ дар системаи лексии забони асарҳои ҷудоғона ва ё таркиби луғавии забони тоҷикӣ ба таҳлил кашида шудаанд.

Мутаассифона, масъалаи мутобиқшавии калимаҳои русию интернационалӣ ба хусусиятҳои савтию граммари забонамон диққати онҳоро ҷалб накардааст. Чунин бархӯрд заминаҳои хешро дошт, зеро дар давраи китобат ва таҳияи осори мазкури забоншиносӣ бештар масъалаи миқдори калимаҳои мазкур диққати забоншиносони моро ба худ ҷалб намудааст. Сониян, муҳаққиқон тақя ба сиёсати забонии давр ҷонибдори афкори бидуни тағйир иқтибос кардани калимаҳои русию интернационалӣ мебошанд.

Гурӯҳи сеюми забоншиносон калимаҳои русию интернационалиро ҳамвора ба раванди тағйирхӯрии сарчашмаи иқтибосоти калимаҳои мансуби забонҳои аврупоӣ баррасӣ намуда, забони русиро дар ин замина чун «сарчашмаи файзбахш» эътироф ва тавсиф намудаанд. Умуман, солҳои 60-уми асри ХХ барои аксари забонҳои халқҳои шӯравӣ забони русӣ чун сарчашмаи инкишофи таркиби луғавии онҳо эътироф гардида буд, ки инро маводи конфронс бахшида ба қонуниятмандии инкишофи забонҳои халқҳои шӯравӣ (Алма-Ато, 20-24-уми ноябри соли 1962) собит месозад (2).

Маҳз дар ҳамин ҳамоиши баландмақом забони русӣ чун забони дуҷуми модарии мардуми ғайрирусии муқими ИҶШС эътироф карда шуд (1, с. 36-40), ки танҳо охири солҳои 80-ум бурду боҳти ин мақоми забони русӣ дар амалкарди забонҳои халқҳои ғайрирус мавриди баҳсҳои тезтунд қарор гирифт. Баъди ин ҳамоиш як даста таблиғгарони мақоми забони русӣ дар ИҶШС асарҳои дар ҳамин давра бозоргиру сиёсатмаобро таҳия ва нашр намуданд, ки ба қалами олимони маъруфу сиёсатмадорони машҳур, аз қабиле академик И.К.Белодед, М.И.Исаев, В.Г.Костомаров, Ю.Д.Дешериев, Ш.Рашидов ва дигарон мансуб мебошанд. Агар афкори онҳоро ба таври хулоса манзур гардонем, чунин садо медиҳад, ки забони русӣ баъди солҳои 50-уми асри ХХ чун забони муоширати байни халқҳои миллатҳои шӯравӣ мавриди амалкард қарор дошта, аксари калимаҳои русию байналмилалӣ дар либоси русиашон ба ин забонҳо иқтибос карда мешаванд. Инчунин, забоншиносони

мазкур эътироф мекунад, ки забони русӣ барои ин забонҳо сарчашма ва роҳи асосии воридшавии калимаҳои русӣ ва интернатсионалӣ пазируфта шудааст. Ба ақидаи сармадони ин тезис, «барои забонҳои халқҳои ИҶШС забони русӣ ҳамчун сарчашмаи иддаи ағлаби иқтибосот махсуб меёбад» (1, с.40).

Ҳамин тавр, бо таъсири афкори зикрѐфта дар забоншиносии тоҷик низ бардоште маъруфу машҳур гардид, ки тибқи он забони русӣ сарчашмаи нерӯманди иқтибосоти вожаҳои русию интернатсионалӣ ба ҳисоб рафта, тавсиф ва мақоми онро ба дараҷаи забони дуҷуми модарӣ кадр намуданд.

Маҳз дар ҳамин давра дар забоншиносии тоҷик ба таъсири бевоситаи афкори фавқ мақолаю рисолаҳои фаровоне таҳия ва интишор ѐфтанд, ки ба қалами як даста забоншиносони тоҷик, аз қабилӣ Б.Ниёзмухаммадов, В.С.Расторгуева, Д.Тоҷиев, Ш.Рустамов, Р.Ғаффоров, Н.Шарофов, А.Рустамов ва ғайра мансуб мебошанд (11, с. 261-268; 13, с. 253-260; 16, с.101-104; 15; 4; 19; 21; 14). Агар афкори ин донишмандонро ҷамъбаст намоем, хулосаҳои зерин арзи ҳастӣ мекунад:

а) қисмати ағлаби калимаҳои иқтибосиро дар забони тоҷикӣ вожаҳои аз забони русӣ иқтибосшудаи баромадашон русӣ ва интернатсионалӣ ташкил мекунад, ки онҳо шаклҳои вижаи хешро дар раванди иқтибос шудан доро мебошанд;

б) иқтибосоти аз забони русӣ ба забони адабии тоҷикӣ воридшаванда шакли аслии фонетикӣ хешро комилан нигоҳ медоранд, ҳарчанд ки тоҷикон овозҳои хоси забони русӣ **ы**, **щ**-ро пурра талаффуз карда наметавонанд. «Ц» бошад, дар забони ҷавонону зиёӣён комилан мавқеъ пайдо карда, дар забони тоҷикӣ бо калимаҳои русии дорои ин овоз ворид гардидааст;

в) вожаҳои интернатсионалӣ ба забони адабии тоҷикӣ дар шакли навишти фонетикӣ русиашон ворид мегарданд, яъне калимаҳои русӣ ва интернатсионалӣ айнан дар навишти русиашон дар забони тоҷикӣ мавриди истифода мегарданд. Чунин бархӯрд нисбати вожаҳои русию интернатсионалӣ боиси дар алифбои забони тоҷикӣ қабул ва ҷорӣ гардидани ҳарфҳои **ы**, **щ** ва **ц** гардида буд (13, с. 259).

Аз ҳама муҳим, муҳаққиқони мазкур аҳамияти забони русиро ба ҳайси сарчашмаи асосии инкишофи таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ аз будаи зиёд арҷгузорӣ намуда, хулосаҳои хешро бидуни поя ва таҳдоби воқеъ чун ҳақиқати мутлақ пешниҳод мекарданд. Масалан, «забони тоҷикию забони русӣ ду пистони модари мост. Ҳар кӣ аз ин ду пистон бештар баҳравар гардидааст, зудтар ба камолоти ҷисмонӣ рӯҳонӣ мерасад. Комилтару доратару пурнуртар мегардад...» (14, с.22); «забони русӣ... дар айни замон яке аз сарчашмаҳои бозътимоди тақомулот ва инкишофи забонҳои миллии Ватанамон (ИҶШС – Г.Ю.) ба шумор меравад» (15, с.11-12); «... як сарчашмаи муҳими инкишофи забони миллӣ сотсиалистии тоҷик забони халқи қабири рус ва забонҳои дигар халқҳо ба шумор меравад» (12, с.9); «забони русӣ ҳам ба роҳи таъсир, ҳам ба роҳи истифодаи бевосита бо забони модариамон халқи моро дар қатори тамоми халқи сермиллати советӣ ба фардои дурахшон, ба коммунизм мебарад... Воқеан, таъсири забони русӣ ба забонҳои миллӣ ва истифодаи он чун забони дуҷуми модарӣ ба ҳеҷ ваҷҳ бар зарари забонҳои миллӣ воқеъ намешавад» (4, с.83); «таджики с большой любовью изучают великий русский язык, язык великого Ленина.... В настоящее время русский язык стал вторым родным языком для таджиков, это положение определяет и ту роль, которую играет он в

развитии таджикского языка» (16, с.106); «таъсири забони русӣ дар ҳазораи бистум (дурусташ: дар қарни бистум – Г.Ю.), мисли таъсири забони арабӣ махсусан дар таркиби луғавӣ бонуфуз буд» (5, с. 3) ва ғайраҳо. Таҳрир ва такмил намудани ин афкор амали хайре буда, ҳаллу фасли ин амр имкон медиҳад, ки раванди иқтибосот ба самти дуруст равона карда шавад.

Умуман, забони русӣ яке аз забонҳои муқтадир ва тавонои дунё маҳсуб меёбад, вале ин ба дастандаркорони сиёсати забонии давраи давлати шӯроҳо ҳуқуқ намедиҳад, ки забони русӣ дар ҳама ҳолат, аз ҷумла зимни иқтибосот аз он, пеш аз ҳама, вижагиҳои савтию граммарию ҳешро ба забонҳои дигар таҳмил намояд. Имрӯз дар заминаи сиёсати нави забонии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки он дар давраи Истиқлолият қабул шудаю амали мегардад, барои то ҳадди имкон ба хусусияту вижагиҳои савтию граммарию забони адабии тоҷикӣ ҳамгун ва тавъам намудани иқтибосоти русию интернационалӣ кӯшишу амали чиддӣ сурат гирифта истодааст. Барои тасбити ин гуфта, ҳаминро тазаккур бояд дод, ки ҳоло тибқи қоидаҳои «Имлои забони тоҷикӣ» (соли 1998) аз алифбои забони тоҷикӣ ҳарфҳои ба савтиёти забони тоҷикӣ хоснабудаи **ц, ш, ы, ь** хорич карда шудаанд.

Ҳамин тавр, дар заминаи таҳлили афкори ғавқ ва раванди иқтибосоти воҳидҳои луғавӣ зарур мешуморем чанд нуктаро тазаккур диҳем, ки ба инобат гирифтани онҳо иқтибоси воҳидҳои луғавиро аз забонҳои дигар ба низом медарорад:

1) калима ва ё воҳиди забонӣ ҳини аз як забон ба забони дигар иқтибос шудан бояд ҳатталимкон ба қавонину вижагии забони иқтибоскунанда худро мутобиқ ва тавъам созад, дар акси ҳол, калимаҳои иқтибосӣ як гурӯҳи мустақилро дар таркиби луғавии забони иқтибоскунанда ташкил медиҳанд ва он нишоҳи ҳазм нашудани онҳо мебошад;

2) дар мавриди иқтибоси калима бояд хусусияту вижагиҳои фонетикии забони иқтибоскунанда пурра ба инобат гирифта шуда, талаффузи он дар заминаи имкониятҳои он қабул (татбиқ) карда шавад. Дар акси ҳол, забони иқтибоскунандаро зарур аст, ки овозҳои нави дар калимаҳои иқтибосшаванда бударо ба алифбои худ ворид намояд. Маҳз ҳамин мушкилот боис гардид, ки дар солҳои 40-50-уми асри ХХ ҳини иқтибоси калимаҳои русию интернационалӣ ба алифбои забони тоҷикӣ ҳарфҳои нав (**ц, ш, ы, ь**) қабул карда шаванд;

3) дар раванди иқтибосоти воҳидҳои забонӣ маномеъ ва вижагиҳои забони иқтибоскунанда, аз ҷумла савтию граммарию он, нисбат ба талаботи сиёсати забонии он ба калимаҳои иқтибосӣ авлотар доништа шавад, дар акси ҳол, забони иқтибоскунанда симои мутафовути ҳешро оҳиста-оҳиста аз даст медиҳад;

4) калимаҳои иқтибосӣ ба забони иқтибоскунанда набояд ба шакл ва талаффузи аслии ҳеш ворид гардад, балки тибқи тақозои қоидаҳои савтию граммарию забони иқтибоскунанда либоси хоси онро ба бар намояд. Мутаассифона, дар забони тоҷикӣ на ҳамеша ин талаботи раванди иқтибосшавӣ ҳаллу фасли воқеӣ ва мавриди иҷро қарор мегирад.

Вожаҳои калидӣ: калимаҳои русию интернационалӣ, вожаҳои иқтибосӣ, раванди иқтибосот, сарчашмаҳои инкишофи забони адабии тоҷикӣ, тағйироти фонетикию граммарию, муҳаққиқони вожаҳои иқтибосӣ

Пайнавишт:

1. Белодед, И.К., Бокарёв, Е.А., Кенесбаев, С.К., Корлэтяну, Н.Г. Русский язык – язык межнационального общения народов СССР//Вопросы развития литературных языков народов СССР. – Алма-Ата: АН Казахской ССР, 1964. – С. 29-47.
2. Вопросы развития литературных языков народов СССР. Материалы Всесоюзной конференции (Алма-Ата, 20-24 ноября 1962 года). – Алма-Ата: АН Казахской ССР, 1964. – 368с.
3. Гаффоров, Р. Забон ва услуби Раҳим Чалил / Р. Гаффоров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 225 с.
4. Гаффоров, Р. Револютсия Октябр ва инкишофи забони адабии тоҷик / Р. Гаффоров. – Душанбе: Ирфон, 1979. – 88 с.
5. Зоҳидов, А. Таъсири забони русӣ ба калимасозии забони адабии тоҷик / А. Зоҳидов. – Хучанд: Ношир, 2009. – 160 с.
6. Камолитдинов, Б. Забон ва услуби Ҳаким Карим / Б. Камолитдинов – Душанбе: Ирфон, 1967. – 187 с.
7. Маъсуми, Н. Язык повести С.Айни «Смерть ростовщика» (К вопросу о развитии языка современной таджикской художественной прозы). АКД / Н. Маъсуми. – Сталинабад, 1954.-32 с.
8. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷикӣ / Н. Маъсумӣ – Сталинобод, 1959. -379 с.
9. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик / Н. Маъсумӣ – Душанбе: Пайванд, 2011. - 385 с.
10. Набиева, Р. Язык «Таърихи салотини Манғития» Мирзо Абдулазима Сомӣ (лексика и морфология). АКД. / Р. Набиева – Душанбе, 1973. – 38 с.
11. Ниёзмухаммедов, Б.Н. О развитии современного таджикского литературного языка//Вопросы развития литературных языков народов СССР. – Алма-Ата: Изв. АН Казах. ССР, 1964. -С.261-268.
12. Ниёзмухаммадов, Б. Сарчашмаҳои забони миллии тоҷик// Забониносии тоҷик / Б. Ниёзмухаммадов. – Душанбе: Дониш, 1970. - С.5-11.
13. Расторгуева, В.С. О развитии современного таджикского литературного языка //Вопросы развития литературных языков народов СССР. - Алма-Ата: АН Казахской ССР, 1964. - С.259-268.
14. Рустамов, А. Забони русӣ – забони муоширати байналмиллӣ / А.Рустамов. – Душанбе: Маориф, 1988. – 76 с.
15. Рустамов, Ш. Сарчашмаи файзбахшии забони тоҷикӣ / Ш. Рустамов. – Душанбе, 1977. - 32с.
16. Таджиев, Д. Благотворное влияние// Осори мунтахаб / Д.Т. Тоҷиев. – Душанбе: Деваитич, 2005. –С.101-104.
17. Хусейнов, Х. Забон ва услуби «Одина»-и устод Айни / Х. Хусейнов. – Душанбе: Ирфон, 1973.- 256 с.
18. Шаропов, Н. Инкишофи лексикаи забони адабии тоҷик бо терминҳои ҳарбӣ (1940-1945) / Н.Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1970. -56 с.
19. Шаропов, Н. Калимаҳои русию интернационалӣ дар забони адабии тоҷик / Н.Шаропов – Душанбе: Дониш, 1972. – 170 с.
20. Шаропов, Н. Пути развития лексики современного таджикского литературного языка. АДД / Н.Шаропов. – Баку, 1974. – 68 с.

21. Шаропов, Н. Пути развития лексики современного таджикского литературного языка / Н. Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1988. – 136 с.

Reference Literature:

1. Beloded I.K., Bokaryov Ye. A., Kenesbayev S.K., Korletyanu N.G. *The Russian Language as the Language of Communication between the Nationalities of the USSR // The issues of the development of literary languages of the USSR nations.* –Alma-Ata: Kazakh SSR Academy of Sciences, 1964. – pp. 29-47
2. *The Issues of the Development of the Literary Languages of the USSR Peoples.* –Alma-Ata: Kazakh SSR Academy of Sciences, 1964. – 368 pp.
3. Gafforov R. *Rakhim Djilil's Language and Style.* –Dushanbe: Knowledge, 1966. – 225 pp.
4. Gafforov R. *The October Revolution and the Development of the Tajik Literary Language.* – Dushanbe: Irfon, 1979. –88 pp.
5. Zokhidov A. *The Influence of the Russian Language upon the Word-Building of the Tajik Literary Language.* – Khujand: Noshir, 2009. – 160 pp.
6. Kamoliddinov B. *Khakim Karim's Language and Style.* – Dushanbe: Irfon, 1967. – 187 pp.
7. Masumi N. *The Language of S.Aini's Narrative "Usuror's Death" (To the issue of the development of the language related to modern Tajik imaginative prose). Synopsis of the Candidate's dissertation.* – Stalinabad, 1954. – 32 pp.
8. Masumov N. *Essays on the Development of Tajik Literary Language.* –Stalinabad, 1959. – 379 pp.
9. Masumi N. *Essays on the Development of Tajik Literary Language.* –Dushanbe: Payvand, 2011. – 385 pp.
10. NABIYEVA R. *The Language of "The History of Manghitia Rulers" by Mirzo Abdulazim Somi (vocabulary and morphology). Synopsis of Candidate's dissertation.* – Dushanbe, 1973. – 38 pp.
11. Niyozmukhammedov V.N. *On the Development of Modern Russian Literary Language / The issues related to the development of literary languages of the USSR peoples.* – Alma-Ata: Tidings of the Kazakh SSR AS, 1964. – pp. 261-268.
12. Niyozmukhammedov B. *Sources of Tajik National Language / B. Niyozmukhammedov. Tajik linguistics.* – Dushanbe: Knowledge, 1970. – pp. 5-11.
13. Rastorghuyev V.S. *On the Development of Modern Tajik Literary Language // The Issues of the development of literary languages of the USSR peoples.* – pp. 259-260.
14. Rustamov A. *Russian Language as the Language of Communication between Nations.* – Dushanbe: Enlightenment, 1988. – 76 pp.
15. Rustamov Sh. *Beneficial Source of the Tajik Language.* – Dushanbe, 1977. – 32 pp.
16. Tadjiyev D. *Beneficial Sway.* – Dushanbe: Devashtich, 2005. – pp. 101-104.
17. Khuseynov Kh. *Language and Style of S.Aini's Narrative "Odina".* – Dushanbe: Irfon, 1973. – 256 pp.
18. Sharipov N. *Development of Tajik Literary Language. Vocabulary with Military Terms (1940-1945).* – Dushanbe: Donish, 1970. – 56 pp.
19. Sharopov N. *Russian-International Vocabulary in Tajik Literary Language.* – Dushanbe: Knowledge, 1972. – 170 pp.
20. Sharopov N. *The Ways of the Development of Modern Tajik Literary Language Vocabulary. Synopsis of Dr.'s dissertation.* –Baku, 1974. – 68 pp.
21. Sharopov N. *The Ways of the Development of Modern Tajik Literary Language Vocabulary.* – Dushanbe: Knowledge, 1988. – 136 pp.